

Kongl. Maj:t's
Befallningshafwandes i Wester Norrlands Län
till Kongl. Maj:t afgifne
Femårs-Berättelse
år 1822.

Stockholm, tryckt hos Samuel Rumstedt, 1825.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes i Wester-Norrlands Län till Kongl. Maj:t afgifne Femårs-Berättelse år 1822.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB).

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

Kongl. Maj:t's
Befallningshafwandes i Wester Norrlands Län
till Kongl. Maj:t afgifne
Femårs-Berättelse
år 1822.

Stockholm, tryckt hos Samuel Kungstedt, 1825.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
1. Länets allmänna beskaffenhet.....	1.
2. Inwånare.....	1.
3. Näringar.....	2.
Jordbruk.....	2.
Boskapskösel.....	3.
Skogarne.....	5.
Bergsrörelse.....	5.
Fabriker, Bruk och andre näringar.....	6.
Bi-näringar.....	6.
Handel i Landet.....	8.
4:o Politisk författning.....	8.
Kammarwerk.....	8.
Statsbidrag.....	9.
Politi.....	10.
5:o Städer.....	10.
Handel och Sjöfart på Utrikes Orter.....	10.
Den inrikes Handels natur.....	11.
Strömingsfisket.....	11.
Handtwerkerierna.....	11.
Näringarnas eller Handeln stigande eller fallande.....	12.
Den inrikes handeln.....	12.
Städernas inflytande på Landets cultur, Näringar eller konstflit.....	14.
Probitiva Författningar.....	14.
Allmänna Inrättningar för Underwisningen.....	14.

Tabellbilaga

Tabell till Femårs-Berättelsen för Wester-Norrlands Län år 1822

Tabell till Femårs-Berättelsen för Städerna i Wester-Norrlands Län
år 1822.

I. Lånets allmänna beskaffenhet.

Den mängd bergsträckor, sjöar, flögar och kärr, hvaraf Väster Norrlands Län är uppfyllt, särdeles wid de så kallade fjälltractererne, på gränsten emot Åsele Lappmark och Jemtland, verkar utan twifwel ofördelaktigt på dess reban, genom det nordliga läget, jämförelsewis nog hårda klimat, och har följagteligen äfwen ett menligt inflytande på jordbruket. Dock är den händelse sållsynt, att hela Lånets gröda fryser, om wänlig sänings- och skördetid fått begagnas. Deläget wid hafskusten, är Länets tillika genomströmt af de stora Ljunga- Andals- och Ångerma-Elfwerne samt af många mindre wattudrag. Wid nämnde elfwer och kusten är Länets måst bebodt och har därstädes, ibland flere slags Jordmoner, i allmänhet rådande Ler och Vermjuna. I fjället eller de högre och från kusten aflägsna trakterne, är Jordmonen mycket mager, sandblandad och bottenlös. Blott på dessa trakter finnas Nybyggen och Nybygges lågenheter. Berörde och wisa, andre tracters öfverflagade frostlånhet skall småningom förswinna, i den mon flög undanröddjes, myror utbildas och sjöar uttappas. Dylika arbeten, på hwilka allmogen, bertill uppmuntrad af de premier Lånets Hushållningssällskap i sådant affeende utfäst, till Åker- och Ånges-jordens ökande, de sednare åren börjat, med berömlig flit, wända sina krafter, äro, jemte den af Kongl. Maj:t. nådigst anbefallda och till en del redan verkställda försrensning i Elfwerne, de enda anstalter, hwarigenom Lånets naturliga beskaffenhet hittills wunnit förbättring.

2. Inwånare.

Solkängden, som, för det närwarande, i hela Länets, Städerne inbegripne, utgör 39,334 mantalskrifne och 26,634 mantalsfrie af båda könen eller tillhoppa 65,968 personer, har, de sednare åren, tiutagit, gynnad af vaccinationen, ett godt hälsotillstånd, hemanslöfningar, Lerp-anläggningar och Nybyggen.

Solkets bildning inkränker sig till Christendomskunskap, en allt mer och mer tilltagande skrifkunnighet och någon Lagkänedom samt A-

riktighet hos wisa. I allmänhet är folket sedligt, lefwer tarfligt, älskar snygghet och wisar förswarlig flit i sina yrken. Likwål kan ej nekas, att ju i ättillige Socknar uti Medelpad sedligheten beklageligen syns vara i aftagande. Uti hela Länet är i synnerhet ungdomen nog fallen för oppighet i kläder.— Ibland allmogen saknas ej handswerkare af alla slag, Wagnmakare och Målare härunder inbegripne.— Den swåra miswäxt, som åren 1812, 1816 och 1821 öfvergått Landet, har i märkelig måtto undergräfwit den äljest allmänna wälmågan i detta Län, och flere goda år behöfwas wisserligen, för att återföra ur den förlågenhet i penningwäg, hwaröfwer äfwen här å Orten nu klagas. De husbönder, hwilka ej hafwa arbetskyldige Torpare att anlita blifwa, särdeles under bärningstiderna ofta i saknad af nödig arbetshjelp. Dagswerkspriserne upgå, öfwer huswud, på fri kost, från 12 fl. till 20 fl. , på egen kost från 24 fl. till 40 fl. samt för häst och Karl, från 32 fl. till En R:d. allt Banco, efter årstidens beskaffenhet.

3. Våringar.

Jordbruket. På de ställen i Länet, der Jordmonen är af en bättre beskaffenhet, nyttjas träde, men ensåde aldrig och wäxelbruk af ganska få; hwaremot fjällboernes sandiga åkrar högst sällan trådas, emedan de äro så magra, att ett fortsatt gödslande, derpå aflastningen i alla fall beror, kan, utan fara för ogräs, äga rum, och är i dessa trakter ensåde af korn det måst brukeliga. Äljest trådes wanligen hälften eller minst en tredjedel af åkern, under det den andra hälften eller två tredjedelarne besås med ungefärligen $\frac{1}{2}$ -del Råg emot $\frac{2}{3}$ -delat Korn, då likwål, i anseende till åkerns inkränkta omfång, trådesjorden gagnas till ett mindre utsåde af Årter, hwilket här å orten förmenas icke minska den fruktbarhet, som genom trådet beredes. Tillika upplöjes årligen något mindre wäxande ängesluffte, som, innan det åter till grässwall igenlägges, gödflas och stördas två eller tre år efter hwarandra. De brukliga Sädeslagen å dessa så kallade Nyristor, hwilka uptaga ungefär lika widd med den besådda delen af åkern, äro, i Medelpad måst Hafra och Blandsåd, men till mindre del Korn och twertom i Ångermanland. Å Swedjeland, hwarest lägenhet därtill gifwes, erhålles någon mindre quantitet Råg. Swete åter sås sällan och på få ställen lärer jorden äga nog bördighet, för att hinna under våra korta Somrar bringa denna såd till mognad. I alla delar af Länet har odlingen af Potatoes wunnit burkap, såsom denna Jordfrukt och utgör en huf-

wufafelig del af almogens fædoamnen. Den planteras med ahl eller plog måst på trådes-åker och denne besås altid året derpå med Korn eller Blandsåb.

Får brist på affättning, åro Trågårdswårterne deremot Stånds-personernes ensak och odlas endast till husbehof. Likwål har hwarje Bonde ett litet land för Kol, Kolrötter eller Kostwor. Lin-afkostningen är i allmänhet tillräcklig för Lånets behof och medgifwer i Norra Än-germanland, åfwen någon försäljning, hwaremot odlingen af Sampa är sålsynt. I saknad af tjenlig Jord odlas Humblan icke eller all-månt. —

Med wilkor af hushållning swarar Lånets Sædesproduction, i medelmåttliga år, emot Landtmannens behof och lemnar i goda år ett wackert öfwerflott till Stådernes och Ortens flere Bruk. — Daktadt de hinder, som det hårda klimatet och jordmonens swaghet alltid skola med sig förena, har dock Jordbruket, utgårande, jemte Boskapskötsel, ortens förnämsta näring, de sednare åren wål icke upnått fullkomlighe-ten, men kommit den, genom ytterligare framsteg, närmare, särdeles i de Soeknar som minst befatta sig med andra näringar. Det drifwes nu mera med berömlig flit, en följd, dels af Ståndspersoners exem-pel och de hedersbelöningar, hwarmed wise idoge Jordbrukare hugnats, dels ock en allt mer tilltagande öfvertygelse hos Almogen, att intet arbete är i längden mera lönande, än det, som användes på Jorden och nya odlingar. Utom alla Nybyggen, tillkomma årligen nya Torp och hemmans Rökar, bidragande i ansenlig mon till ågornes förbättring. Där myror och sjöar ej finnas att utdika, syhelsätter odlingsfliten sig här och där med stenbrytning och rothuggning; flera trakter af Lånets saknar dock odlings Lägenheter, om betesmarken ej skall tillgripas. Den-nas och Löffångstens ringhet på sina ställen, jemte bristande hug för Artificiel godselberedning, åro omständigheter, som betydligt hindra od-lingsföretag å en af sig sjelf, till största delen, ofruktbar jordmon och werka, att slike företag icke kunna, utan Oblarens skada, påskyndas. —

Ibland förbättrade Åkerbruks-redskap förtjena blott de Järn-plogar att nämnas, som, förfärdigade i Luna och Åltmarks Soeknar, begärligt efterfrågas i detta och Jemtlands Lån, ej mindre än i Hel-singland; men förbättrade Åkerbruksmethoder eller mekaniska inrättnin-gar till besparande af Arbetskraft åro ej införde. Likwål finnas i Lå-net några Erbstwerk, drifne af watten.

Boskapskötsel. Fodertillgångens förhållande emot Åker-widden

är mycket olika. I allmänhet kan dock foder påräknas af Fem tunneland Äng för hvarje tunneland af den i bruk warade Äkren samt både den odlade och sjelfväxande Ängen affasta från 20 till 150 lispund Hö på Tunnelandet. Ängsodlingen inkränker sig till någon uppljöning höstetiden af en del sämre gräswall, som, på sätt ofwanföre sägs, gödflas, säas och igenlägges. Det är egentligen på moder-äkern, som Jordbrukarens sorgfälliga wård lägges med användande af det gödsel-förråd, som till en del borde tjena Ängen till förkofran och bättre bördighet. Under de sifförflutne fem åren äro likwäl flere Tusende tunneland hårdwall och Stenbarkar, myror och sidländ mark upodlade eller förbättrade. Stallfödringen sker wanligtwis med hö; endast wid in-träffad foderbrist nyttjes hackad halm. Betesmarken är blott i fjällbyggen god. Närmare kusten eller Vänet mer bebodda del finna de vinterfödde kreaturen sållan sommarföda. De måste därför fåras till bete wid så kallade fåbodar, belägne, ibland, flere mil till fjärr. Till mulbetets otillräcklighet i de mindre skogrika trakterne bidraga de ständige intagor hwarpå Allmogen är, under Odal-Ängens wårdslöshande, särdeles begifwen. Den sednare, ofta odikad och sumpig, till och med lider betydlig skada genom Boskapens insläppande höstetiden efter dess återkomst från Fåbodarne eller då mulbetet å utmarken tryter. Dock hafwa föreningar i många byelag sett till detta höstbetets affkastande. Ibland kreaturen utfodras Gåstarna bäst, hwarföre de också wanligen äro goda och starka. Körtkreaturen vinterfödde med halm och dåligt myr- eller starrfoder, äga medelmåttig storlek och godhet. Sären äro af swag och dålig, men Swinen af någorlunda beskaffenhet. Getter äro i allmänhet förwiste till Fjällbyggen. Någre anstalter till kreatur-racernes förädling hafwa ej sett. Wäl äro Jäländska Får, för flere år tillbaka, å wiså Egendomar i Vänet införde och sedan utspridde, men då deras parning med andre ej kunnat undwiskas, har racen ej stått att bibehålla. Ladugårds-affastningen anses till alla delar icke allenast wara tillräcklig för Vänets behof utan lemnar också ett betydligt öfverskott. Ehuru den således är för Vänets Inwånare af mycken wigt, kan den dock ej sägas hafwa blifwit förbättrad, men wäl, jemte Jordbruket utwidgad, genom hemmansflytningar, Lorp och Nybyggen. Boskaps-afweln, om den icke försämras, winner ej eller wid den sporsambhet som i utfödringen råder. De bästa Vägenheter af betesmarken intagas till dåligt Ängsland, och Allmogen, ehuru upmuntrad att anlägga ordentelige Beteshagar, såsom warande af wäsentelig nytta i en wäl inrät-

tab hushållning, i hvilket afseende premier jämväl blifwit för twenne år sedan utsatte, äger dock sällan andre beteshagar, än här och där någon instängd swedja, som, efter få års förlopp, ej gifwer bättre gräs-wårt, än sjelfwa Utmarken. I medlertid måste, i förhållande till foder-tillgången, Boskapsstötseln i Allmänhet och särdeles i Fjälltrakterne, där Åkerlandet gifwer en ringa och tillika ganska osäker afkastning, men skogen rikt bete, wara någorlunda förmonlig och ej litet bidraga till den allmänna wälmågan. Ladugårds-effecterne äro lätt affättelige och af Boskapsjukan beswäres denna Ort sällan. Brännwinsförbud hafwa här ganska obetydlig inflytelse på Boskapsstötseln.

Skogarne i Landet, så wäl Kronans, som enskildes, äro i allmänhet widsträckt. Endast en del Socknar, fram på byggen eller närmare hafs och Elfkusterne, finna sig på desse slags ågor wanlottade och måste anskaffa timmer och wed annorstädes. Skogens godhet är olika. På ett medel-afstånd imellan frambyggen och fjället är den, för det närwarande, bäst. Wid kusten är skogen för mycket medtagen, på fjället är jordmonen ej wärtelig. Här och där finnas Sockne-allmänningar, men enskildte Byesfogar hafwa måstadels undergått en- eller stor-skifte. Några Kronosfogar nyttjas dels under Recognition för Jernbrukens behof af kohl- och byggnadswirke, dels ock emot stubbören till föllande af ett bestämdt antal Sägtrån årligen för Sägwerken. Andre äro emot årlig aftradsstall i Smör, upplätne till mulbetes nyttning; med förbehåll likwäl om Kronans fria disposition i framtiden. utom hwad berördt är, användas Krono allmänningarne icke och, beträffande Länets öfrige fogar, hafwa, till deras wård eller återwårt, någre anstalter, utöfwer hwad Författningarne innehålla, ej widtagits. Bränn-torf nyttjas icke, ehuruwäl en del myrors swalband skall kunna därtill användas. I byggnads och stängselsätt äro, till skogens besparing, andre förbättringar ej wanlige, än att på några få ställen fåhus och kortare gårdesgårdar blifwit af sten upförde. Sticketal hafwa på någon tid börjat winna förtroende i Länet, såsom waraktige och ej farlige för elden. Det ofanteliga Skogsöde, som, för takweds föllande, warit af nöden, bör, genom dessa tak, hwartill få fullwuxna träd älgå, kunna förekommas. —

Bergsrörelse. utom en, å Hernön, i sednare tider, uptäckt Bly-erggrufwa af ringa fördelaktighet och Lunde nyligen uptagne Röd-färgs-grufwa i Medelpad, hwarutur Kopparmalm utan framgång blifwit sökt, finnas i Länet inga Grufwor, men deremot fyra Masugnar och

sexton Jernbruk med tillhörande Manufactur- och Spikhammare. Dessa anläggningar, så gynnade de än äro af goda wattendrag och Skogar och så mycket de i sin mon bidraga ej mindre till underhållande och förökande af en större Folkmågd, än till penningeförtjensl för allmogen genom Förlöning och Spannemåls affättning bringa dock dem bland deras ägare, som ej äro egne förläggare och hafwa egen Lackjerns tillgång, efter allt utseende, för närwarande, mer förlust än winning. De tryckas, där egne Masugnar ej finnas, af ett till öfwerdrift upjagadt Lackjernspris, och i allmänhet af Spannemålens dyrhet, långwäga transporter och frakter samt en widrig conjunctur.

Sabriter, Brut och andre näringar hwilka icke höra till Bergsdrörelsen. Under denna Rubrik må, med uteslutande härstädes af hwad för Städerna förekommer, nu nämnes Skönwiks och Sandö Glasbruk, Nyede Pappersbruk och Wissta Skeppswarf, några Tullqvarnar, en mågd Salu-sågar och tvåanne Tegelbruk. Ibland Glasbruken, som begge äro, i afseende på Communicationen, wäl belägne, drifwes Sandö Bruk såsom äldre och gynnadt af god wedtillgång, med mera fördel än det andra. Pappersbruket har, tillika med ägarens affärer, råkad i wanmagt, eburu det, riktigt förestädt, borde, såsom det enda norrom Helsingland, gifwa någon winst. Till utskjoppning på utrikes ort af Bräder och Bjelkar, men sållan af Jern, reder Wissta Skeppswarf för det närwarande, fem Skepp och Briggar från 78 till 176 lasters dragtighet.— Mjölqvarnarne underhållas med säker, dock ej hög winst, för ägarne, emedan husbehofs-qvarnar ärligen tillkomma. Salusågarne tillverka ett ansenligt tolstetal samre Bräder, som i närwarande tid lågt betalas, men i bättre conjunctur inbringat ansenlige penningesummor. Tegelbruken äro, i brist på tjenlig Lera, ej af särdeles wigt. Ett Engelskt Lådergarfweri är nedlaggt.

Bindningar. Jagt kan för det närwarande just icke räknas för någon näring i orten, fastän den i Fjällsocknarne ännu, dock utan särdeles alfware, idkas. För kustboerne, kan, häst wid betragtande där af, att fiske ej utgör deras hufwudsakliga näring, Strömmingsfångsten anses såsom rätt ymnig. Likaledes har Laxfisket i Ångerman-Elfwen varit, de sednare åren, rätt lönande. Uti Indahls-Elfwen, den siffrifaste före år 1796, då en illa beräknad utgräfning af så kallade Ragunda Forßen i Jemtland, upfylde wattenet med grus och sand, hwarifrån det ännu icke blifwit fullkomligen befriadt, har Lax å nyo börjat wisa sig. Af Sit och andre fiskslag är fångsten obetydlig. Tjardrän-

ning borde, i anseende därtill, att Kogs tillgång ej tryter, wara en bland ortens nåringar, men är det icke, emedan de större Skogarnes aflågsenhet från hafwet och en häraf följande kostsam transport troligen lägger härwid hinder i vägen. Med Koblning för Brukenas räkning samt weds aflåtande till desse och Städerna, gör allmogen sig däremot någon förtjenst. Pottaska tillwårkas i Landet albeles icke och Saltpeter af ganska få. Då imedlertid Saltpeter tillwerkning med stål räknas till de för en Landtman förmonkligaste bindningar, har Länet's Hushållnings Sällskap till wäckande af en allmännare hug hos allmogen för omförmådde lånande nåringsgren, utfatt tio Premier från 15 till 30 R:d., och likaledes tio Premier från 10 till 30 R:d. Banco för Ljårubrånning, som, efter hwar redan nämndt år, på flere ställen i Länet, låter med fördel werkställa sig. I hela Länet och i synnerhet uti Norra Tjermanland idkas Linnewårnad till den finhet, godhet och mångd, att betydliga penningesummor dershöfve inflöta och ehuru wål allmogen i sistnämnde Landskap, genom dess tråagna Einhandtering, hwarwid både Karlar och Qwinfolk lägga hand, gjort mindre framsteg uti Jordbruket, torde dock någon anmärkning härwid ej böra åga rum, då berörde nåring håller dess idkare för det efterskatte Jordbruket fullkomligt skadeslöse och desutom hedrar Provincens inbyggare. —

Allewårnaden har deremot haft mindre framgång. — Till förflor gifwes, utom wid Brukena, få tillfällen och på Gåstgifweri Skjutens förlovar allmogen härstädes i allmänhet. Winterslöjder, utöfwer husbehofwet, idka en del Jordbrukare, medelst tillwerkande af större och mindre trädkårit, trädskedar, stolar m. m. hwarför de wanligen tillbyta sig Spannemål. Till sjöfart finnes i Allmogens händer ännu blott några få Fartyg, hwarmed utskpeppas Bräder eller Wed och annan Gårdsafwel på Hernösand eller Stockholm. Sex eller åtta mindre Kalkugnar i Medelpad gifwa ganska måttelig afkastning.

Sedan jag, i afseende på hwarje Nåring, tillförene redowist dess ungefärliga tillstånd och dess werkan således på Idkarens wålmåga kan här göras den allmänna anmärkning, att ehuru ett eller annat ännu ej brukeligt nåringssång må wara med ortens låge och natur-tillgångar enligt, mörter dock, wid dess utbredande, om ej annat hinder åtminstone det, att Allmogen sakta öfwerlygas om nyttan af andre arbeten, än sådane, hwaraf Förfädren hade sin utkomst. Då Bruken ei sakna tillfälle att från andre orter hämta sin Spannemål, kan Bruks-rörelsen ej sågas bero af Jordbruket i denna ort, men wål af Koblning och förskel-

nåringarne. På Jordbruket åter verkas, såsom berördt är, en något updrifwen Linnewåfnad ofördelagtigt, dels genom det utmagrande Linsådet, dels ock genom Jordens wårdsåfsande i öfrigt. Enahanda omödmene gåller om Sjöfarten och Landthandeln, såsom den här idkas, i anseende till deras gemensamma egenkap att från Jordbruket bortföra en mängd af ortens Ynglingar och återlemna dem, frånwarande all trånare syfvelsättning; en omsändighet så mycket mer ofördelagtig, som, efter hwad förut nämndt är, tillgång på arbetare desutan saknas.

Sandel i Landet. Ortens Landtmannawaror, Bråder, Bjelkar, Wed, Fogel, Smör, Glåst, Talg och Skinn sälja en del Inwånare sjelfwe eller genom ombud å Rikets sydlige Provincer, under hopp om större winst. Landets öfriga waruförråd affattes i Hernösand och Sundswall, Borgsjö, Sollested, Hammars, Ulångers Själewads, Arnås och Sjöllsjö Frimarknader samt Swartwicks, Skjönwicks, Wiffla, Nylands, Nässe, Domsjö och Husoms Lastningsplatser. Såsom belåget wid Hafs-kusten och genomskurit af Elfwar, är Landet rikt på Sjöcommunicationer och nödige wägar, saknas ej eller.

Sör att åfwen åt de mer aflåсне Socknarne i Södra Ångermanland bereda en lättare affättning utaf deras Landtmanna wahror är, för få år tillbaka, en ny Marknad inrättad i Sjöllsjö, åfvensom Ulångers och Arnås Marknader i sednare åren tillkommit. Till inre handelns och rörelsens ytterligare uphjelpande skall den för hand warande Strömmrensningen uti Ljungo, Indahls och Ångerman Elfwerne, i den möhn flottning af Wed och Bråder sålunda lättas eller kan befordras, otwifwelagtigt bidra. Flere af ortens Innewånare hafwa jämwal sökt och erhållit Lån af den under Kongl. Strömmrensnings Committéen stälde fond för upbyggande af Fartyg, tjenlige till transporterande af Wed och andre trådwaror. Dels härigenom och dels genom Nådighst bewiljade premier har affättningen af Wed på Stockholm, förliden sommar, warit wida betydligare än förr. Angående Landthandeln och Gårdfarihandeln samt den werkan de i allmänhet medföra, nämnes här nedanför under rubriquen Skåder.

4. Politisk författning.

Kamarwert. Under de sistförflutne fem åren hafwa 34 nya heman blifwit skattlagde: Sdesheman finnas blott ett enda, men tretton Nybyggen eller Åstradsland äro under nämnde tid, uptagne, åfwen som
hemans

hemans flyfningar ärligen fortgå. Alla heman äro Storskiftade och njuta å sine Ågoslotter följagteligen den säkerhet, som utgör hufvudsakliga vilkoret för all odlingsflit; hwaremot Enskiften äro i denna Landsort mycket sällsynta och, i anseende till Ågornes olika godhet, på ganska få ställen, annorlunda än för en eller annan Granne i ett byelag, verkställbara. Öfver watten-uppdämningar, som wiferligen hindra markens odling, flagas sällan. Uti Lånet äger Kongl. Maj:it och Kronan 227 heman samt 328 Lax- och Åhl-fisken 3 Nejonögons-fisken och 16 Skjäl- och Strömmings-fisken. Utom ett Skatteheman, som Hernösands Hospital innehafwer, är i öfrigt någon Fastighet eller Ekgenheticke underlagen de inom Lånet warande Lårowerk och fromma Stiftelser,

Stadsbidrag. I allmänhet hafwa Beswår och onera den directa werkan på Nåringarne att antingen hindras de eller ock tillgripas, under hufvudnåringarnes försummande, sådana, som för inbringa penningar. Detta sednare är händelser i de swagare sådes-orterne, där en må hända öfwerdrifwen brådsägning måste till Krono-utskylbers och andra utgifters afhördande, öfwas.

Nybygggena, uptagne i de aflågsnaste och ofruktbaraste delar i Lånet draga med möda deras skatt, som, ehuru bestämd efter den lägsta grund, författningarne medgifwer, dock är för hög och skola, för eller sednare, bringas uti ödesmål. Åkerland finnas icke eller ock ger det sällan någon swag gröda. Skogsproducterna kunna åter, för aflågsnheten, ej med fördel affättas. Det blir således för blotta mulbetet, som Nybyggaren skattar, det wäl säga för några å skogen glest spridda myror. Efter min tanke är författningarnes olämplighet härutinnan, relativt till denna Lands-ort, ett bland de betydligaste hindren för dess vidare cultivation och befolkning.

Ibland allmänna beswår och onera, anses i detta widsträckt och glest bebodda Lån, skjutsningen ganska tung och hinderlig för hufvudnåringen, utom det Folkets sedlighet icke eller stadgas under hålligangningen. En del Socknar i Lånet belågne 10 a 20 mil ifrån stora Landsvägen kunna ej utgåra sig ålöpande skjutskyldighet, utan är den emot wif afgift på selandet updelat på andre Landets Inwånare. Genom denna afgift, hwartil lägges bristande skjutsnings förtjenst, anser öfre Landet sig således lidande. Wäg och Brobyggnaden under den forrta och dyrbara Sommartiden, ej mindre än waghållning under de långa och swåra wintrarne, är ock, i anseende till wägarnes längd samt

mängden af större och mindre wattendrag, högst betungande för Jordbrukaren, som eljest ofta beswåras af långwäga Lionde och Gårdes spannemåls forsklor och sluteligen spiller mycken tid wid Pastoraliernes lefwirerande å de flere terminer, som Pastor, på det de mångfaldiga lönings persedlörne måtte hwar för sig, få upbåras, utsätter. Warandes wårdet af de i Tabellerne upförde onera funnit efter Markgång och de från hwarje Socken erhållne upgifter.

Politi. Utom den ännu gållande By-Ordnningen af År 1742, äro, angående allmän ordning, sedlighet och sparsamhet, tid efter annan, af Konungens Befallningshafwande Kungörelser utfärdade. Det öfriga beror på Prästerkapets, Fiscalers, Länsmåns, Sjerdingmåns och Seymåns werksamhet. På Landet finnas inga ordentlige Scholor eller Underwisingns werk. Föräldrarne underwisa wanligen sielfwe sina Barn. Få beswåra i detta fall Socknens flockare eller någon annan person, om icke för Skrif- och Råkenkonstens bibringande. Öfwer Hälsowärden waka närmast Kyrko Råden eller de nu mera i hwarje Socken tillsatte Sundhets Committeeer samt Konungens Befallningshafwande genom Provincial-Läkorne och, wid särstilda tillfällen, genom utgående warningar. För de sjuke är jämwal Hernösands Lazaret och Curhus en god tillflykt. De fattige försörjas, hwar inom sin Socken, på få ställen i Fattighus, men wanligen wißa dygn hos hwarje Jordägare. Gållgiferierne äro, efter sista Sjuts-regleringen, nu mera i förswarlig ordning.

Hwad Ordjuren angår, finnas, utom den upmuntran till deras utrotande, som allmänna Lagen innehåller, några anstalter ej widtagne. Fiske eller är Orten af dem mycket oroad.

5. Städer.

De näringsfång, hwarpå de i Lånet warande twänne Städer, Hernösand och Sundswall, i synnerhet grunda sitt bestånd, äro handel och sjöfart samt fiske och handtwerkier.

Sandel och Sjöfart på Utrikes Orter drifwes af Hernösand med Sex egne Fartyg från 63 till 150 Låsters drågtighet, gemensamt med Sundswall, af det så kallade Wiffa Skeppswarfs Bolag, med 5 Skepp och Briggar från 72 till 176 Låster och af Sundswalls Stad med 10 egne Fartyg af tillhoppa 500 Låsters drågtighet, under siftnämnde antal likwal inbegripne de mindre Fartyg, som nyttjas för handeln på Utrikes Orter. Med förenämnde Fartyg utskippas Ortens flogspro-

ducter, i synnerhet Bräder och Bjelkar, men sållan några jernpartier, och hafwa Skeppens destinationer hufwudsakeligen till föremål att, så förmonligt, som ske kan, afyttra berörde Producter och att sedermera, genom frakter, särdeles Wintertiden i Europas södra farmästen, försjuna inköpet af saltlast hvarmed hemorten följande Währ förses, eller och att på speculation, anlöpa Ryfka hamnar till Saltlastens försäljande. Debutom har Hernösands Stad, allt intill detta år, haft ett till tvåanne Fartyg för Östersjöfarten, måstabels för att åt Orten förskaffa dess behof af Riga Sædes Linfrö.

Den inrikes handels natur är att framför allt befordra af-sättning af Ortens Linnewånader, bräder och victualier. Landtman-nen besöker sållan, nästan alldrig, utom wid de årlige Marknaderna, Städerne med sine öfwerflotts producter, utan måste af de Handlande, hwad Hernösands Stad angår, på Frimarknaderna å Landet upskåas, hwilket af Stadens låge mycket underlättas, såwida på den ena sidan Ångermanlands hafskust med sina goda hamnar och långa Fierdar, samt, å den andra sidan, den till 10 mil segelbara Ångerman Elfwen erbjuda, sommartiden, en lätt communication med Länets oflägena, men betydligt producerande Innewånare. För någon liten tillförsel hafwa Städerne likwål att tacka de närmaste Söcknarne och Jemtlandningar, som Wintertiden hitkomma dels med egne victualier, dels med Morris-ges fiskwaror. Communicationen med Hufwud staden är ganska liflig. Dit försas det måsta af Ortens alla öfwerflotts producter och därifrån hämtas, utom salt, största delen af sådane inport-waror hwilka för Innewånarne antingen äro nödige eller ock till wällesnaden hörande.

Strömmingsfisket idkas af ett stort antal Borgare, ehuru, flere är efter hwarandra, med ringa framgång, hwartill orsaken torde igen-finnas dels deruti, att de Städerne tillhörige skjår och fiskhamnar, som för Hernösand äro mycket inskränkte, nu mera bliwit mindre gifwande, dels ock, att de fiskare, hwilka måste gagna Skattemans fiskewatten, of-tast nödgas underkasta sig tunga och med Fiskets behöriga drift oför-enliga wilkor.

Sandtwerkerierna äro inskränkte till Städnernes och Länets In-newånares egne behof. Dock besöks åfwen Frimarknaderna i Jemt-land af några Handwerkare. Det för flere år sedan här i Staten inrättade Cattuns-Tryckeri har blifwit nedlagdt, däremot är i Sunds-wall nyligen anlagd en Tobaks-Fabrik, som likwål ännu icke hunnit betydligen updrifwas.

Näringsarnes eller Handelsns stigande eller fallande. Med underdånig tacksamhet erkänna Ortens Skepps-Nedare den åt Bottniska Städerna lemnade Nådiga tillåtelse för deras Skepp, att fritt begagna den stor: Segelleden öster om Gråson, hvarigenom Fartygen icke behöfwa hindras i Öregrund, äfvensom den åt Svenska Sjöfarten Nådigt beredda förmån, att få besöka swarta hafwet och södra Americas farwatten samt den öfning och trygghet Svenska Flaggan njuter på alla Haf; men prisernas örhörda fall å trådproducterne å de största Utrikes handelsplatser och swårigheten af goda fragtemplovers erhållande, hafwa, dessa sednare åren, hwarunder en och annan oförmödad olycka tillika inträffat, börjat hota Städernes Utrikes handel och Sjöfart med ett snart aftagande, hållt Skeppsbyggerierne, så wäl här, som wid Wifsta Skeppswarf, måst insättas, i saknad af inflytande medel, att, i det förolyckade Skeppets ställe, completerera byggnaden af ett nytt.

Den inrikes Handel, ehuru hwilande på en mera säker grund eller Ortens waru-production, har, det oaktadt på ett kånbart sätt frångått Städerna och, mera än någonsin, fallit i Landthandlarens händer, under skydd af Närings frihet. Verfterne, Ångermanlands wackrare export, måste på Frimarknaderne upköpas ofta utur andra och tredje handen af Speculanter bland Allmogen. De Handlande blifwa därigenom tvungne till hårda wilkor och göra icke sällan förluster wid försäljningen i Stockholm. Verfterne ditsöras defutan af Speculanterne sjelfwe. Deras Skutor, så framt de icke medföra Fragtgods till Städerna, undergå icke någon visitation af Tullkamrarne, utan segla directe till sina Lastningsställen i hamnarne wid Sjökusten och, till deras hemwisser wid Ångerman-Elfwen, hvarigenom det blifwer obekant, hwad gods de återföra, ehuru det samma troligen till en del består i köpmanna-wahror. Ett slikt förhållande synes, om det i framtiden får fortfara, att för mycket upmuntra till utflyttningar på Landet och hota Städernes existens med endast nominelle Handlande. Hårtill kommer också att W:stgådtha handlande så idkelligen besöka Landets Allmoge, för att affätta sine medhafwandde Handelswahror, så att Städernes handlande, under en så öfwerflödlig inport, måste på Frimarknader erfara en allt för obetydelig affättning utaf deras köpmanna wahror. Af sådan anledning hafwa också flere Concurser bland Städernes Handlande, särdeles under detta år, inträffat.

Widkommande åter Städernes betydliga och i förra tider för-

månliga export-handel med Bråder och Bjelkar, så har densamma, för flere orsaker, likaledes aftagit, hwaribland må anföras warans försämring genom smått sågtimmer, sedan Skogarne, efter en för mycket utwidgad sågning, under den gynnande Conjunturen, blifwit betydligt medtagne. Ili Bråduphandlingen hafwa äfwen flere Concurrenter uppat, såsom afläggse från Städerna, men i granskapet af Brådtillwerkarnes boende Ståndspersoner, hwilka i egenkap af Ombud för Stockholms Großhandlare, förekomma de Handlande med högst betydliga upköp. Så hafwa och Handels-Expediter från Götteborg och andra mågliga Städer, tid efter annan, genom öfwerbud dragit brådhandeln ifrån Städerna, hwarförutan många bland Allmogen försöka att med Skeppare, på egen risque, till Stockholm sända trädwahror, som de tillverkat eller upköpt. På lika sätt har Handeln med victualier, fogel och skinnwahror, till större delen, öfwergått från Städerna till Allmogens Landthandlare, som både Sommar och Wintertiden besöka Stockholm och omkringliggande Städer. Någon betydlig utförsel här af från Städerna i Länet, kan ej eller, wid anförde förhållande, äga rum, då nämnde wahra stundom måste betalas lika och ofta högre än i Stockholm.

I sammanhang härmed anser jag ett slutligt Uttrande angående den öfverklagade Gårdfarihandeln och Landhandeln wara på sitt ställe.

Hwad den förra eller Gårdfarihandeln angår; så äro alla rättfinnade, både på Landet och i Städerna, ense om densammas skadlighet, särdeles derföre, att Ungdomen förledes till inköp af öfwerflöds Artiklar och såmedelst lättare sattes i tillfälle att tillfridsställa sin böjelse för yppighet i kläder, att förtiga det ej obetydliga penninge-Summor genom denne handel dragas ur Landet, som deraf skärdar ingen fördel.

Beträffande sedermera Landthandeln, så ehuru billigt och med alla rättisförhållanden enligt det, å ena sidan, är, att den producerande Landtmannen har rättighet att sjelf, på hwad Ort som helst inom Riket, affätta sin egen tillverkning, jemte den, som Grannar kunna medsända, till förekommande där af att wahran ej må blifwa obehörigen taxerad; så mycket twiswel är det dock å andra sidan, underkastadt huru vida handeln, gjord till ett wißt yrke hos Allmogen, bidrager till dess wälmåga och sedlighet. Det är sant att några å denna wäg bringat sig till förmögenhet. Förledde af exemplet hafwa andra försökt sin lycka. Men då, deras handels företag, verkställas utan nödig beräkning af tid och omkostnader, har den påräknade winsten utblifwit.

Speculanten tror sig då, genom en förnyad handelsfärd återvinna hvad han förlorat. Följden blir dock ofta skuldsättning och wingleri samt slutligen armod och undergång. Deremot tyckes erfarenhet allt mer och mer besanna, att den Bonde, som, jemte idkande af husbehofs råjd, endast sysselsätter sig med Jordbruket, alltid är den trefnaste, sedligaste, måst välmående och bästa medborgare. Och det torde så fast att det icke gifves en enda dag på Året då icke en omtänksam Bonde kan med fördel använda hela sin arbetsförmåga till Jordbrukets och Boskaps skötselns förkofran, hvilka äro de rätta källorna för Allmogens välfärd, trefnad och sedlighet.

Städernes inflytande på Landets kultur, Nåringar eller konstflit. Då Städerna, såsom anfördt är, nu mera måste anses endast såsom tillfände med andra upköpare af Landets betydliga Pogs effecter och waru tillverkning, måste äfwen inflytandet på Culturen, nåringarne och konstfliten ur samma synpunkt betraktas. Friheten i Nåringar har gjort somliga af Allmogen till Manufacturister och andra till Handlande.

Prohibitiva Författningar till Städernes fördel äro inga andra, än de allmänna samt för andre Orter gällande; Och för att, så widt som möjligt, främja en obeswarad tillförsel, hafwa Städerna, wid Landt-Tullarnes uphåfwande, afsätt att af Allmogen, wid ankomsten upbära wäg och måtare penningar.

Äf Städernes jord användes en mindre del till krydd gårdar och kähl-land, hufwudsakeligen för Ålgarens egne behof, men i Sundswall jämnwäl till afsättning af åttskillige jordfrukter till närmast boende Allmoge. Den öfrige odlade delen besås wanligen med Korn hwart 7:de till 10:de året och sedan igenlägges för höwårten, i anseende till Boskapens underhållande med foder alla tider af året, för bristande mulbete, sedan all odlingsbar mark blifwit till Ångar inhågnad.

Allmänna Inrättningar för Underwisningen äro: i Hernösand ett Gymnasium samt Lärdoms och Nåringss Schola, hvilka bewisas af ett wakert antal utaf Stiftets Ungdom; och i Sundswall en Apologist-Schola där omkring 50 Barn årligen underwisas.

Boktryckeriet i Hernösand drifwes af en Sättare och en Tryckare. För Sjukwården aflöna Städerna hwar sin Läkare, hwarförutan, genom afledne Rådsmannen E. Nybergs i lifsliden, gjorde Testamentariska Disposition, twänne Frisångar underhållas å här warande Lazarett för sjuke och fattige bland Stadens Innemånare.

Fattig försörjning. Enligt nyss berörde Disposition, njuta 33 fattiga Borgare och Sjömans Enkor pensioner från 20 till 50 Riksdaler Banco årligen.

I bägge Ståderne finnas välbyggde Fattighus, där ålderstegne fattige, utan Arbetsförmåga, underhållas, och tilldelas andre behöfswande understöd qvartaliter. Under samma tak med Fattighuset här i Staden, är ett nytt Arbetshus, förliden Sommar, på Stadens bekostnad upbyggt, med inrättning tillika för en Fattig-Skola, där fattiga Barn komma att undervisas uti Innanläsning och Christendoms kunskap samt jämwäl njuta underhåll wisa tider af Året, då de syfvelsättas och wänjas till Arbete.

Hernösand, å Lands-Cancelliet, den 31 December 1822.

H. MÖRNER.

Sv. Hillerg.

